

Irodalomtörténeti Közlemények

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTÖRTÉNETI ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGÁNAK FOLYÓIRATA

IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK

1954. LVIII. ÉVF. 2. SZÁM

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

BARTA JÁNOS, BÓKA LÁSZLÓ, KARDOS TIBOR, SZAUDER JÓZSEF,
TOLNAI GÁBOR, TURÓCZI—TROSTLER JÓZSEF

FELELŐS SZERKESZTŐ:

TOLNAI GÁBOR

Az Irodalomtörténeti Közlemények 1954. LVIII. évfolyama 2. számának munkatársai:

Bóka László egyetemi tanár, a MTA levelező tagja, *Törő Györgyi* egyetemi tanársegéd, *Somogyi Sándor* aspiráns, *Kiss Tamás* középiskolai tanár (Debrecen), *Gyergyai Albert* egyetemi docens, az irodalomtudomány kandidátusa, *Szabolcsi Miklós* középiskolai tanár, *Kardos László* Kossuth-díjas egyetemi tanár, az irodalomtudomány kandidátusa, *Kispéter András* aspiráns, *Gergely Gergely* egyetemi tanársegéd, *Durkó Mátyás* egyetemi adjunktus (Debrecen), *Sándor Anna* középiskolai tanár, *József Farkas* aspiráns, *Komlós Aladár* tudományos kutató, az irodalomtudomány kandidátusa, *Scheiber Sándor* főiskolai igazgató, *Vargha Balázs* a Magyar Irodalomtörténeti Társaság osztályvezetője, *Tóth Dezső* tudományos kutató, *Debreczeni Ferenc* tudományos kutató, *Rejtő István* tudományos kutató.

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST, V., AKADÉMIA-U. 2.

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:

TARNAI ANDOR

Az Irodalomtörténeti Közlemények

évenként négy füzetben, kb. 30 nyomtatott íven jelen meg. Előfizetési ára egyévre 40 forint. Megrendelhető a Posta Központi Hirlapirodánál Budapest, V., József nádor-tér 1. Bankszámla: 61.295. Előfizetés esetén az összeg rendeltetése pontosan feltüntetendő. Összevont számozású füzetek megjelenése miatt ajánlatos az évi előfizetési díjat egy összegben befizetni.

ADY SZIMBOLIZMUSA*

GYÖGYI TUDOMÁNYOSYETEM	
Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet	
Levegő: _____	Levegő: 214
VI. B csoport: _____	szám: _____

Ady értékelésének egyik kulcsa Ady szimbolizmusának kérdése. Bármilyen szegényes is felszabadulás utáni irodalomtudományunk irodalomelméleti művekben, mégis meglepő, hogy ezzel a kérdéssel mily kevésbé foglalkoztak kutatóink, — jöllehet e probléma nemcsak Ady művének értékelése, hanem költészetének széleskörű megismertetése, népszerűsítése szempontjából sem közömbös. Érdemben két mű foglalkozik vele, Barta János »Khiméra asszony serege« című, kitűnő megfigyelésekkel gazdag tanulmánya¹ és Földessy Gyula »Ady minden titkai« című, eddigig kellőképp nem értékelt Ady-kalauza.² Sajnálatos, hogy ezek a munkák még a felszabadulás előtti polgári irodalomtudomány felfogását tükrözik, s nem foglalnak állást Révai József akadémikus alapvető Ady-magyarozatával kapcsolatban; Barta János tanulmányán nem látszik meg, hogy tud róla, Földessy pedig inkább csak burkoltan vitatkozik vele egyes, elszigetelt kérdésekben. Mindkét mű jelentős adalékokkal s kitűnő részlet-megfigyelésekkel szolgálja Ady szimbolizmusáról való tudásunkat, de felfogásuk elvi szintje még *innen* van Révai felszabadulásunk előtt írt s Adyról való tudásunkat azóta is meghatározó tanulmányának. Lényeges előhaladás e téren azóta sem történt, tudományos irodalmunk, felső- és középfokú oktatásunk egyszerűen átveszi s gépiesen alkalmazza Révai magyarozatát.

Alighanem elérkezett az ideje annak, hogy ebben a kérdésben megkíséreljünk tovább jutni. A felső- és középfokú oktatás és az iskolán kívüli népművelés, irodalomnépszerűsítés tapasztalatai is erre ösztönöznek: e téren vetődik fel a legtöbb kérdés, e téren burjánzik a legtöbb zavaros nézet. Révai Ady-tanulmánya, természeténél fogva, nem terjed ki Ady szimbolizmusának minden jelenségére, nézeteinek gépies alkalmazása megkerüli a problémákat s így az érdeklődők végül is a polgári irodalomtudományhoz fordulnak kíváncsiságukkal.

Ez a tanulmány felveti Ady szimbolizmus értékelésének kérdését, illetve azt a kérdést, hogy szimbolista költő volt-e Ady, s választ keres arra a kérdésre, hogy a szimbolikus ábrázolásnak lehet-e szerepe a szocialista-realista művészetben, illetve: haladó hagyományak tekinthető-e Ady szimbolizmus.

E kérdések úgynevezett komplex-kérdések, megkövetelik a kérdések történeti feltárását és esztétikai értékelését, végeredményben a valóság-ábrázolás esztétikai problematikájába torkollnak, történeti, irodalomtörténeti,

¹ Magyar Századok. — Irodalmi műveltségünk történetéhez. Budapest, 1948. 278—298. l.

² Budapest, 1949. (Földessy kötete ott is forrása volt tanulmányomnak, ahol nem értek vele egyet; széles körre tekintő konkordanciái ma is nélkülözhetetlenek. Tudomásom szerint Földessy a kötet anyagát azóta részben revideálta, részben — s igen jelentős részben — kiegészítette. Kívánatos volna egy új, javított és kibővített kiadása művének.)

* Bóka László tanulmánya a Magyar Tudományos Akadémia I. osztályának 1954. febr. 15-i ülésén székfoglaló előadásként hangzott el.

nyelvtudományi, néprajzi, esztétikai kérdések egész sorát sodorva magukkal. S egyben harci kérdések is, mert — nézetem szerint — ezeknek a kérdéseknek megnyugtató megoldása nélkül Ady életművének értékelése kétértelmű bizonytalanságban marad, s e kétértelműség révén a letűnt kor polgári irodalomfelfogása vidáman behajózhat vizeinkre.

*

Kevés úgynevezett vidéki költő pályafutása kezdődött olyan kedvező előjelekkel, mint Ady Endréé. Első kötetéről, a »Versek«-ről, megjelenése évében, 1899-ben az Új Idők, a Budapesti Hírlap, a Magyarország, a Pesti Napló és a Vasárnapi Újság elismerő sorokat ír, több lap szemelvényeket mutat be kötetéből, s a kötetet a kor egyik divatos költője, Ábrányi Emil adja az olvasók kezébe, meleg, méltató bevezető sorokkal. Így a biztos révbe evező költők, a Szabolcska Mihályok, Jakab Ödönök pályafutása kezdődött e korban: első lépésén rajta a legnagyobb áldás, Herczeg Ferenc és Rákosi Jenő elismerése. Az első lépést természetesen követi a második, a legnagyobbnál is többet érő áldás: Ady Nagyváradra kerül a Tiszák lapjához s az egyház áldása sem hiányzik feje felül, a »Magyarország vármegyéi és városai« című sorozat »Bihar vármegye és Nagyvárad« című kötetében Kende János premontrei atya »jeles poétá«-nak nevezi, »kinek költeményeit a fővárosi szépirodalmi lapok is örömmel közlik... Őnálló verskötetét a kritika nagy tetszéssel fogadta«. Útjának további állomásai nyilvánvalóaknak látszottak: tagja lesz a váradi Szigligeti Társaságnak, bekerül a Petőfi Társaságba, onnan pedig egyenes út visz a Kisfaludy Társaságon keresztül a Magyar Tudományos Akadémiába és Tisza pártfogásával a parlamentbe.

Ez a biztosnak indult pályafutás, mint büszkén tudjuk, nem így folytatódott. Ady otthagyta Tiszáék lapját, szembefordult a klérussal, mely hamarosan babérlevél helyett ügyészi vádirattal tisztelte meg, s mint költő elnémult. Fejlődésének politikai fordulata ismeretes és indokolt. Adyban felébred a polgárosulás, a társadalmi fejlődés harcának vágya, s felismeri ennek legnagyobb ellenfeleit, a fejlődést gátló feudális maradványokat és a klerikalizmust, s elhatározza, hogy harcolni fog »a butaság, sötétség ránk tornyosodó felhői ellen.«³ Am sokkal kevesebb ügyet vetettünk arra, hogy e döntő politikai fordulat után, Ady, mint újságíró valósággal újjászületik, de mint költő szinte teljesen elnémul. Első kötetét négy esztendővel később követi a második, a »Még egyszer«. Ennek törzsanyaga 1899—1900-ból származik. 1900 és 1903 között tíz olyan verset sem ír, melyet arra méltatna, hogy első igazi, nagyigényű kötetébe, az »Új versek«-be felvegyen. A némaságnak e négy esztendeje alatt mint költő csak a napilapok rigmuscsinálójának, alkalmi strofa-szerzőjének szerepét vállalja; névtelenül, vagy álnéven. Az irodalomtörténeti köztudat értetlenül áll e négy esztendő némaságának rejtélye előtt. Szerb Antal népszerű irodalomtörténete »irodalomtörténetünk nagy rejtélyei« egyikének nevezi azt, hogy a »Versek« című kötet »semmit sem ígérő« kezdete után hogyan szólalhatott meg már a »Még egyszer«-ben az igazi Ady. »Az átmenetet a két verskötet között« — írja — »semmiféle irodalmi hatás nem magyarázza meg és a miliő, az élettapasztalatok is csak nagyon kevésé«. Végül is kiköt, mint megoldásnál, egy biológiai csoda öblében: »Tudomásul kell vennünk« — írja —, »hogy itt ugyanaz a mindennapi csoda történt, ami a kertünkben minden tavasszal: a mag kivirágzott, Ady Adyvá nőtt, a természet belső törvényszerűségét követve«⁴.

³ Levél a Nagyváradai Napló szerkesztőjéhez. (Vallomások és tanulmányok. Budapest, 1944. 33. 1.

⁴ Magyar Irodalomtörténet. Huszonharmadik ezer. Budapest, 1943. 453. 1.

Ady maga így vall önéletrajzaiban elnémulásáról: »valami dacos cinizmus görcsölte le itt az ujjaimat: azért nem érdemes írni, hogy az emberből Kiss József legyen« (1909) . . .⁵ »Nagyváradon már lapot szerkesztettem, de a versírásról akaratosan kezdtem leszokni« (1913).⁶ Ezekből a vallomásokból az derül ki, hogy Ady Nagyváradon ráébredt első verseinek epigon-jellegére s elborzadt az epigon-költők hivatalos sikereitől és tudatosan nemült el.

Kielégítő magyarázatnak látszik, hogy Nagyvárad városias, polgári, kulturált környezetében rádöbben első verseinek epigon jellegére, elnémul s tetszetős megoldásként kínálkoznék az a megoldás, hogy Párizsban, a francia költészet hatására leli meg új útját. Ám már az eddig idézett önéletrajzi nyilatkozataiban is van valami nem egészen világos. Dacos cinizmusról, akaratos elhallgatásról ír. Ennek a dacnak a nyitja nemcsak az, hogy Ady elfordul az epigon-úttól, hanem az, hogy megellete már az új utat is, amint az egy ugyancsak 1913-ban kelt önéletrajzából kitér: »Nemsokára a »Nagyváradai Napló« szerkesztője lettem, sokat írtam, de kevés verset, dacból, öntemetésből, mert hát költőnek lenni hóbortos és komikus dolog . . . Úgy kellett történnie, hogy írói bátorságom igazolását megkapjam előbb Párizsban — egy-két tragikus franciától —, mert a mesterségemhez még mást nem tanítottatott el velem Páris«.⁷ Ez utóbbi nyilatkozatában külön figyelmet érdemel az is, hogy Ady a költészetet hóbortos, komikus dolognak, azaz céltalannak, komolytalannak nevezi, az is, hogy költői hivatásáról, mint mesterségéről beszél.

Adyban a költői hivatás hiábavalóságának eszméje előbb merült fel, mint a maga költői pályakezdésének elmarasztaló értékelése.

Nemcsak az olyan nyilatkozataira gondolok, mint az 1898-ban kelt »Betengeten« című cikkének vizionárius képei, melyek során a költői hivatás már együtt merül fel a társadalom riasztó képével: »Látok egy éhes embertábort. — Csoportokban harcol a kenyérért . . . Látom a költőt, kinek szívében annyi láng, amennyi egy világot megtisztíthatna, és mégis meggyalázva, elhagyatva fekszik rothadt szalmaágyán«.⁸ Ebben s az ezekhez hasonló nyilatkozataiban (Dies doloris, Levél, stb.) a századvég már ismert hangulatai szólalnak meg s alapproblémájuk a költő és az értetlen társadalom viszonya. Sokkal jelentősebbek azok, melyekben már az a kétség kap hangot, hogy vajjon nem méltán kerül e útfélre e korban a költő, hogy igaz a valóban meg tudná-e váltani a világot?

1899-ben egy szerkesztői üzenetében ezt írja: »Megtanultam, hogy a szerelmi bánat legkisebb a világon. — Ezer nehéz kérdés kísért azóta s míg lelkem megfejtésökön töpreng, megbénul a tehetetlenség érzetében. Egy nevetéses, de szörnyen igaz felfedezésre kellett jönnöm: a hozzám hasonló emberek nem illenek ebbe a világba és a végzet azt mérte rájuk, hogy agyrémekéért küzdjenek és haljanak meg. És lassan, lassan urrá lesz ez a tudat. Keressük a szabadulást, keressük a feledést. Mámor, mámor kell minden áron. Bor vagy csók adja: mindegy. Ránk borul a köd. Haladunk tudat, hit, emlékezés, remény és cél nélkül«.⁹ Még világosabban fogalmazza meg ezt a kérdést azokban a — főként — színikritikáiban, melyekben egy-egy konkrét művel kapcsolatban nyilatkozik a költő hivatásáról. Tárgyunk szempontjából sem közömbös az a bírálat, melyet Thury Zoltán »Katonák« című darabjával kapcsolatban ír

⁵ Vallomások és tanulmányok. 14. l.

⁶ U. o. 17. l.

⁷ U. o. 15. l.

⁸ U. o. 23. l.

⁹ U. o. 25—26. l.

1899-ben. Thuryról azt írja, hogy olyan író, ki »hivatva van szociális bajaink feltárására és megvilágítására«, de nem hallgatja el, hogy Thurnak ez ebben a darabjában nem sikerül. Így keres magyarázatot rá: »Agyában az eszmék, a problémák egész raja zsi bonghatott, mielőtt megírta első darabját. És ez a legfőbb hibája . . . Előtérben látjuk a modern író t a maga boncoló késével s elfedi előttünk a színmű alakjait. Ez az oka, hogy azok az alakok, kikre az író legmerészebb eszméit ruházta, bizonytalanok s inkább az eszmék szimbolumjai . . .«

Igé nyét a költői művel szemben teljes világossággal fogalmazza meg mégegyszer, Thury darabjáról írva: »A »Katonák« még mint színmű nem állja ki a kritikát, de a benne erősen megnyilatkozó élet és igazság már kényszerít arra, hogy kérdezzük meg a szívünket.«¹⁰ »A piros bugyelláris« című népszínműről ezt írja: »Ne legyen a népszínműíró *kiváltságos poeta* s ne legyen a színpadra vitt paraszt egy *daloló mese-alak* . . . Igazságot, életet a népszínműbe, mert a színpad nem cirkusz-porond s a századvég embere nem kardnyelésen bámuló atyafi.«¹¹ Adyt az élet és igazság művészi ábrázolásának, tehát a realizmusnak igénye hatja át (Géczy egy darabját. »A Sárdiház«-at ezzel dícséri, hogy nincsenek benne nótabetétek, »de van élet, igazság és megrázó tragikum«),¹² de látja, hogy az életet és az igazságot csak problémákban, a kor belső ellentéteiben lehet életszerűen és igazán ábrázolni. Berczik Árpádot, a méltóságos, s csak közjogi méltósága révén érvényesülő szerzőt azzal rója meg, hogy »Nem óhajt problémákat fejtegetni s talán tudomást sem vesz arról, hogy egy sereg szürke ember a társadalom reformjára gondol s ezt a reformot szolgálja a színpadon egy-egy az élet harcából kiragadott drámai epizóddal«. És kifejti a korról alkotott véleményét: »A mi korunk tagadhatatlanul egy forrongó, átmeneti korszak. Soha annyi ellentét, annyi probléma nem nehezedett egy korra, mint amennyi a mi korunkra.«¹³ Azt is megmondja néhol, hogy milyen problémákra, milyen ellentétekre gondol. Egy darabról ezt írja többek közt: »Direkt problémája nincs, de nagyon sok dolog felett kényszerít gondolkodni . . . Benne van korunk összes küzdelme az erkölcsi tradíciók és a modern erkölestelenség aljassága között.«¹⁴

Ezekkel az igényekkel nézi a költő hivatását. De mint színikritikus azt látja, hogy a színpad »cirkusz-porond«,¹⁵ hogy a »századvégi ízlés« még az értelmiség előtt is »mulatóhelyé alacsonyította le a színpadot.«¹⁶ Tele van keserű kifakadásokkal. »Elvégre talán az is volna a vásárnapi délutáni előadások célja — írja egyhelyütt —, »hogy bizonyos ízlést csináljanak, nem pedig a Vigéc-féle korszakos butaságokkal jóelőre tönkretegyük a színházi közönség vásárnapi hányadának meg sem szerzett ízlését«¹⁷ . . . »Te, óh nagy közönség, merülj el a romantikában a színpadon, az elmaradottságban az életben . . .«¹⁸

Az idézett kritikák Ady nagyváradi korszaka előtt, főként 1899-ben íródtak s azt mutatják, hogy Ady önéletrajzi vallomásaiban nem a nagy alkotások magasáról visszatekintő költő formálja a vallomás pillanatának igényéhez

¹⁰ U. o. 277—78. l.

¹¹ U. o. 279. l.

¹² U. o. 282. l.

¹³ U. o. 280. l.

¹⁴ U. o. 282. l.

¹⁵ U. o. 279. l.

¹⁶ U. o. 288. l.

¹⁷ U. o. 290. l.

¹⁸ U. o. 291. l.

ifjúságát, hanem valóban az történt, amiről visszatekintve emlékeznek: Ady nemcsak az epigon-sorstól borzadt el, hanem attól a kiáltó ellentétől, amit a magaformálta művészi hivatás és a korában sikeres művészi gyakorlat között látott. Ez a borzadály néha odáig vitte, hogy kétkedni kezdett a maga igazában, hogy sejtett igazát fantomnak, agyrémnek hitte. S a felismert feladat nehézsége is megbénította. Mikor a kor ellentéteiről, problémáiról írt, azt is látta, mire lenne szükség: »Ennek az átmeneti korszaknak nagy gondolkozókra, irányítókra van szüksége« — írja, olyan katedrákra, »honnán átható, harsogó hangon szól egy eljövő kor isteni jóslata«. ¹⁹ Innen a dac, innen az önmérsztő kétség, innen a mámor vágya s innen az elnémulás belső parancsa.

Mert Ady ezekhez a felismerésekhez — gondoljuk meg, a huszonkétéves Ady! — hogyan tudna, hogyan tudhatna pozitív példát adni!

1903 januárjában jelenik meg a Gellért Oszkár, Osváth Ernő és Kovács Jenő szerkesztette »Magyar Génusz«-ban Szini Gyula lírai tanulmánya a modern francia líráról »A dekadensek« címen. ²⁰ Ady jól ismeri a folyóiratot, hiszen annak munkatársai közt ott van Nagy Endre, Ady nagyváradi újságíró-társa és barátja, s mint kortársai emlékezéseiből tudjuk, szenvedélyesen olvasta az időszakai sajtót. Ady ebből a tanulmányból ismeri meg a francia líra legjelentősebb alakjait, illetve azt, amit dekadens, szimbolista költészetnek neveznek. Nyilván nem a tanulmány gyér s főként francia idézetei hatnak rá s nem is a záporozó nevek (Szini Gyula Verlaine-t, Rimbaud-t, Mallarmé-t, Villiers de l'Isle Adam-ot, René Ghil, Tristan Corbière-t, Laforgue-ot, Gustav Kahnt, Dujardin-t, Vielé-Griffin-t, Emile Verhaeren stb. említi), hanem a cikk eszmei mondanivalója erről az új líráról. Hogyan jellemzi Szini Gyula ezt az új költészetet? Szinte egy szava sem érdektelen.

Elnevezésükről ezt írja: »A fiatal költőket »dekadensek«-nek, hanyatlóknak csúfolták és ez a név rájuk is ragadt. Később mint egykori martíriumok jelét büszkén is viselték . . . Lassanként a »dekadens« név forgalomba jutott . . . A dekadenseket *szimbolistáknak* kezdték nevezni«. Programjukról így szól: »már a jelszavuk is centrifugális volt: minden ember külön világ, minden költő tehát a maga külön világát képviseli. Nem szabad törődni a mások ízlésével, a világ ízlésével, hanem a saját génuszának, a saját sugallatának kell hódolnia, bár ha meg sem értik«. Költészetüket így jellemzi: »Örökzöldben járunk, amely kövéren és dúsan tenyész elmult emberek elviharzott szenvedéseinek termő talajából. Valami különös fűszeres illat szállong a levegőben. Nagy, exotikus szemű virágok nyílnak mindenfelé és becéző nevüket suttojják: mi vagyunk a thuják, orchisok, ranunculusok, heliotrópok, dhaliák, cyclamenek, hysópok! Ó hogy szerették e különös virágokat különös nevükön a dekadensek! Mámorosan jártak a misztikus illatárban, és bonyolult érzékekkel a szagokban színeket, a színekben hangokat, a hangokban színeket láttak. Igazabban: a legfinomabbra raffinált idegekkel egyszerre végezték az ötféle szervi funkciót: látást, hallást, szaglást, ízlést, tapintást«. Magáról a szimbolizmusról ezeket állapítja meg: »Szó sincs róla, a szó-alkímia olykor zavarossá, érthetlenné, illetve ezoterikussá tette az írásait. A kortársaik kinevették őket az afféle szimbolikus szóhasználatért, hogy például »soir de glaives«-en, a »szablyák estéjén«, a lenyugvó napot értették, mert a leáldozó nap sugarai olyanok mint a kardok. Ma már ez a nyelv nem annyira idegen nekünk, mert hozzászoktunk a modern szimbolikához, az irodalom régi eleméhez.«] Az elefántcsonttoronyról

¹⁹ U. o. 280. l.

²⁰ Magyar Génusz. XII. évf. 1. sz. 5—12. l.

is szól: »messziről, a dzsungeli homályból különös elefántcsont torony borong elé. Ez az a híres Tour d'Ivoire. A mondák, a regék törtfényű világából magasodik ki. Talán az egyetlen összefoglaló szimboluma azoknak a költőknek, akikről most elmélkedünk. Nem törődtek a világ zajával. »Elvonultak előre az Elefántcsont Toronyba és daloltak ott szívük szerint úgyszólván csak saját maguknak. Valamennyi gögös volt és nem törődött a közzel, az elismeréssel, sikerrel. Ez nem új vonás bennük. Nem egyéb ez, mint az új proféták és az új eszmék régi sorsa. Az újítók és a tömeg közt mindig megvan ez az elefántcsonttoronyszerű távolság, míg a tömeg is meg nem érti, meg nem tanulja, meg nem szokja a toronymagasságot.«²¹ Értékeli is Szini Gyula a szimbolistákat. A legnagyobbaknak (úgy nevezi őket, hogy a négy nagy dekadens) Paul Verlaine-t, Arthur Rimbaud-t, Stéphane Mallarmét és Villiers de l'Isle Adamot tartja: »Bajtársaik, akik ugyanazon jelszó alá gyülekeztek, egyszerre csak azt látták, hogy a lángelmék magasan szárnyalnak, ők pedig a földön maradnak«. A tanulmányban Szini Gyula elemez egy Verlaine-verset és lefordít két Rimbaud-verset, az egyik a híres Magánhangzók Szonettje.

Igy ismerkedett meg. Ady először, kerek egy esztendővel párizsi útja előtt, a francia szimbolizmussal. Hogy milyen mély benyomást tett rá Szini Gyula cikke, azt egy 1909-es Szini Gyuláról írott cikkéből tudjuk: /»Szini Gyula volt az első magyar, aki hangos, roppant, meghatott, legnagyobb hittel, tüzesen prédikálta Verlaine ismert ars poeticá-ját... Szini Gyula ráadásul még Rimbaud híres, magánhangzós versét is lefordította. S azután, kioktatván, fölbátorítván a rímelő és kurta sorú magyar lírikusokat, írta az ő saját líráját...«²¹ Szini Gyula cikke valóban fölbátorító hatású Adyra. Milyen visszhangot verhetett benne, mikor azt olvasta Szini Gyula cikkében: »Nagy, exotikus nevű virágok nyílnak mindenfelé és becéző nevüket suttogják... Ó hogy szerették e különös virágokat különös nevükön a dekadensek!« 1902-ben augusztus 2-án jelent meg a Nagyváradai Naplóban, az aktuális strófák között Dyb álneven a »Pusztul a lótosz« című verse, mely így kezdődik: »Lótosz-virág, lótosz-virág, Szent kelyhedet megcsókolom, lásd...« s amelyben ilyen részletek vannak:

... *Én siratom napkeletet,
Siratom a Gangesz partját,
Honnan romlásra elkerültünk...*
... *A fény és illat buja álmát
Elvette egy kegyetlen isten...*

Most már bátrabban emeli ki ezek közül a múló becsű alkalmi versek közül és »Lótosz« címen közzéteszi, elválasztva a vers második felétől, melyből kitűnik, hogy nem valami jelképi lótosz-virágról van szó, hanem a váradí hévizben virágzó Nymphaea thermális pusztulásáról, melyet valamelyik líkőrgyártmányához felhasznál »A Moskovits Mór s fia gyár«. Így kerül bele a »Még egyszer«-be »A krisztusok mártírja« (eredeti címe »Paraszt Apolló« volt), majd innen átkerül az »Új versek«-be, azzal a változtatással, hogy az első versszak utolsó sorában előforduló harmónia szót (»Valami nagy harmóniát«) már nagy kezdőbetűvel írja, beillesztve e fogalmat is nagybetűs, szimbolumai sorába. Így kutat új szemmel régi versei közt s így írja meg első nagy szimbolikus költeményét, »A lápon«-t, mely az »Új versek«-be »Vízió a lápon« címen kerül

²¹ Vallomások és tanulmányok. 175. l.

új közlésre. »A lápon« 1903 júniusában jelent meg, a költő-Ady közel háromnegyedéves hallgatása után.

Ez az időszak, 1902 elejétől 1903 derekáig, Ady belső válságának, politikai fejlődésének és költői megtorpanásának legforróbb ideje. Ekkor írja első igazán érett politikai cikkeit (Március idusa, Kártevő Sándor beszéde, A demokrácia magyar úttörői, Weingart, A magyar városok, István király országa, Wesselényi, A sajtó és a parlament, stb.), ekkor jut el az osztályharc frontjainak felismeréséig (»Ebben az országban két tábor áll egymással szemben : a munkástársadalom s a herék társadalma«).²² Am ugyanekkor s éppen annak következtében, hogy egyre világosabban látja a társadalom válságát s egyre követelőbben törnek tudatába a tennivalók, ébred rá a magános költő tehetetlenségére, az írói hivatás válságára. Tolnai Lajos halálának hírére robban ki belőle ennek a válságnak riadalma : »Jöjjetek barátai, ha voltak! . . . Ecce homo sapiens — *hülten* . . . Nem volt semmi bűne, csak különb volt, mint a többi. Éles a szeme, tehát keserű volt nagyságos szíve s rombolóan lázas az agyveleje. Mellekesen pedig legelső írőembere volt ez országnak és még ezt meg is bocsátották neki . . . De hogy látni és beszélni mert, ezt nem bocsátották meg soha. Kis fűzfapoétákból koszorús lantosok lettek, a szociológia dedósaiból akadémiai tagok, vele kezdő zurnalisztákból miniszterek. Ő a legnagyobb költő, legradikálisabb reformátor s legbecsületesebb, mert legőszintébb újságíró, kiadta páráját agyonhajszolt vadként. Ma már ilyen *csak nálunk* történhetik meg. Max Hardent bekóterezhetik, de rajong érte a világ minden intelligens embere. Maxim Gorkijt még a muszka kancsuka is respektálja. Csak nálunk veszett el teljesen az, aki *őszinte* s aki transzigiálni nem tud . . .«²³ Az éles szem és az őszinte szó korszerű konfliktusa Ady válságának oka ; nem az a baja, hogy a kapitalista társadalmi rend urai hamis kulisszákkal elfedezik a valóságot előle, hanem az hogy nem tűrik el bosszúlatlan, ha valaki kimondja az igazat. Ady nem a valóság után eped, — hite szerint megtalálta azt, — hanem a valóság kimondásának lehetősége után. Ekkor éri őt a szimbolizmus hatásának előszele ; egy olyan kifejezési lehetőség villan meg előtte, mely lehetővé teszi, hogy a költő ne törődjék senki ízlésével, csak a saját géniuszával, a saját sugallatával — mint Szini Gyula írta — »bár ha meg sem értik«. Gőgösen el kell fordulni az elismeréstől, a sikertől. S micsoda biztatás számára az, hogy ez a gőgös elfordulás, ez a gőgös magány nem valami különös és kivételes helyzet s nem tart örökké. »Nem egyeb ez mint az új próféták és az új eszmék régi sorsa« — írta Szini Gyula. »Az újítók és tömeg közt mindig megvan ez az elefántcsont-toronyszerű távolság, míg a tömeg is meg nem érti, meg nem tanulja, meg nem szokja a toronymagasságot«.

Hadd idézzem mégegyszer Ady 1909-es, emlékező hangulattal tele cikkét Szini Gyuláról, melyben talán a legtömörebben fejezi ki a szimbolizmusról alkotott véleményét. »Meséi, szimbólumai, olykor nagyon is naív parabolái azt az életet jelentik, melyet sóvárogva szeretne élni. . . az életnél többet nyújt : az élet salakos, sűrű, nehéz, álomszerű valóságát. Mert az álomszerűség, melyet a művész — látszólag — könnyű eszközökkel lehit vagy rögzít meg, iszonyúan súlyos valami. Súlyos, mert maga az élet titka, vagy legalább is egy makacs, félős tendencia arra, hogy belenyul ebbe a soha át nem látható, csak megközelíthető titokba.« Adynak ez a felfogása aligha egyezik azzal a felfogással, hogy a szimbolista költő befelé élve, önmagában leli meg a valóságot. Ady Szinit

²² Jólások Magyarországról. Budapest, 1936. 47—48. 1.

²³ Vallomások és tanulmányok. 145. 1.

szimbolistának nevezi s ezt írja róla : »Az bizonyos, hogy ez a szöke be-álmodozó, gyávának látszó Szini Gyula olyat ütött a magyar anekdota novellára és irodalomra, amelyet még műfajorthodoxia nem kapott.« Azt írja Szini novelláiról, hogy azok »ős-új formájú, de merőben új kelésű versek«. Lehetetlen fel nem ismerni, hogy Ady önmagát is jellemzi, sőt főként önmagát s lehetetlen nem emlékezni arra, amit Szini Gyula írt a szimbolikus kifejezésről : »Ma már ez a nyelv nem annyira idegen nekünk, mert hozzászoktunk a modern szimbolikához, az irodalom régi eleméhez.« Ennek parafrázisa az »ős-új formájú«. Szini novelláinak alakjairól nem azt állítja, hogy azok valamiféle introspectio útján a költő lelkében születtek meg, hanem ellenkezőleg : »Asszonyai, leányai, ifjai, vénéji, szelidjei, vadjai, mindnyájan már beolvadást, megértést nyertek egy isteni, művészi, szent, lelki zugolyban«. S hogy az ilyen költészetet nem a valóságtól független, önmagáért való költészetnek látja, hanem változást jelző, sőt előidéző, funkcionális költészetnek, azt a Szini könyvről írt kritikájának befejező mondata érteti meg : »Ez a Magyarország — ósdi, unalmas jajkiáltás — borzasztó, gyilkos, reménytelen ország, de ahol ilyen maga-ember, magaművész születhetik, élhet és produkálhat, ilyen gögös befelé-ember, ilyen elbeszélő lírikus, ilyen új lélek-háborító a maga finomságában, ilyen csöndesítő a maga forradalmában,— ott, itt, illetve Magyarországon, nemsokára érdemes lesz élni.«²⁴

Nyilvánvaló, hogy amit Ady 1909-ben ilyenmód meg tudott fogalmazni, az 1903-ban csak erjedésnek indult benne még, belső válságának némaságát éppen hogy feloldódni ígérte. De az első nagy szimbolista verse arról tanúskodik, hogy már akkor errefelé indult :

*Ez itt a lóp világa . . . Szürke,
Silány, szegény világ. Megülte
Az örök köd, mely egyre rémít . . .
A láplakók közt várom én itt
Az én szép, fényes reggelem,
Bús esti köd rémít s borul rám,
De az a reggel megjelen ! . . .*

*Rémek között, gomolygó ködben
elszürkiül minden itt a lápon,
A lelkem villan néha-néha,
Szikroít a rémekre hányom
S hogy el ne izzék, hogy legyen :
A szürkeségből néha-néha
Kidugom büszke, nagy fejem.*

*Vagyok fényember ködbe bújva,
Vagyok veszteglő akarat,
Vagyok a láplakók csodája,
Ki fényre termett s itt marad,
Ködomlasztó reggelre várva,
Várván, jön-e a virradat . . .*

Mi történt itt? Mi történt a költővel, mikor a hosszú némaság után feltört belőle ez a vers? Elszakadt a költő a valóságtól, elrúgta maga alól a föld szilárd talaját és befelé fordult, álomkődökbe bódult, önmagából teremtett új világot,

²⁴ U. o. 176—177. l.

Ug h...
Xe

hová elmenekülhet? Nem. Mert ha feloldjuk versének szimbolikus alap-képét, az nagyon is valóságos kép. Ez itt (Magyarország, vagy ha úgy tetszik, az egész akkori emberi világ) a láp világa: állóvíz, poshatag, mozdulatlan, ihatatlan, élvezhetetlen, silány, szürke, erjedő-rothadó világ. Ha ki az alap-képet megértette, az érti a vers egész szimbólum-rendszerét. A láplakók azok, akik ebben a poshatag világban, ebben az állóvízben jól érzik magukat, mint a gázoló madarak, mocsári hullók, akiknek nincs más igényük, mint ez az állóvízben való langy tenyészet. A fényember, a veszteglő, bús akarat a költő és mindenki, aki a láp felett borongó szürke köd helyébe fényt vár, aki azt sejtí, hogy ez a lápvilág csak felszínes látszat, a mocsár alatt vulkánok rejlenek s egyszer, fölmagasodva kitörnek.

*Az lesz virradat! Csoda-reggel!
Vulkánhegyek nőnek a lápon,
Jön a sugár egész sereggel,
Végigcikkázik a világon,
Lángoszlop lesz, mi most ködös rém,
Lángfolyó lesz a szenny, salak
S a veszteglő bús akaratból
Lesz diadalmas akarat...*

A vulkánhegyek azok a felszín alatt rejlő erők, melyek meg fogják változtatni a világot, a forradalom erői. S a vers alternatív befejezése is a valósághoz hűen jeleníti meg a költő akkori válságát, a forradalomban reménykedő, vagy a mindent feladó, mámorba menekülő Adyt:

*Talán vulkán-hegyekre lépek
Vérvörös, büszke lobogóval
És torlaszok fölött süvöltők
Rombolni hívó bomba-szóval...
... De lehet, hogy a vulkán-hegyre
Fölnevet hozzám egy alak...
Arany-vörös hajtenger földje,
Fehér hab legyen melle, válla,
Gyilkos szemű, forrón lehellő
Legyen majd ez az ördög lánya
S én elhajítom lobogómat,
Rohanok, bukom ő élébe...*

Ha a vers elején még azt érezhette a vers olvasója, hogy a versben valami bizonytalan félhomály, sejtelmes, többértelműség van, a vers végén ez eltűnik. A vérvörös lobogó, a torlaszok, a bomba egyértelműen a forradalom jelképei a párizsi kommün óta s az alternatíva másik jelképe, kit éppen arany-vörös hajtenger föld, korántsem valami képzelt lény, Ady váradi éveinek ismerője még a nevét is tudja.

Mi hát itt az új? Az, hogy a költő látomása vizionárius erejének nagyságánál fogva nem érzi szükségét a vers értelmezésének, magyarázásának, hogy nem azt mondja: Magyarország olyan, mint egy láp, hanem csak azt: ez itt a láp világa, tehát nem hasonlít, hanem megjelenítően azonosít?

Maga a szimbólum lenne új?

Petőfitől Kiss Józsefíg sorra idézhetném Ady közvetlen elődeit, hogy megmutassam, sem a szimbolikus kifejezés (»Félre mostan, félre a fejemről, Bú, te fekete, nehéz sisak« — írja Petőfi), sem a vers, mely egységes szimbolikus kép (vö. Kiss József »Nagy fekete erdő« című verse), nem újdonság. Metaforákban gazdag költészetünkben, s éppen egy oly korszak után, melyben az allegória közkeletű kifejezési forma volt, ikerpárjuk, a szimbolikus kifejezés, illetve a szimbolum nem volt idegen. Nem véletlen, hogy a »Még egyszer« kritikusaiknak nem tűnnek fel a kötet szimbolikusként nevezhető versei s az sem véletlen, hogy Adyval kapcsolatban a szimbolizmus, akár mint vád, akár mint dicséret főként második teljesértékű kötete, a »Vér és arany« után válik közkeletűvé.

Ami itt új, az nem ebből a versből önmagából tűnik ki. De lapozzuk csak végig Ady kötetét. »Mocsaras rónán bércekre vágytam« (Ének a porban), »Susogó nádas mezejében járok ... És zúg a nádas csufondáros mélyen« (Midász király sarja), »Pocsolyás Értől elszakadt legény« (Menekülj, menekülj innen), »S vesszünk mi itt a magyar Mocsárban« (Géme az Olimpusz alatt) »Ár, szürkeség, víz-gőz, pocsolya« (Megáradt a Tisza) »Iszapos, mély fekete árok A Halál-árok« (A Halál-árok titka) »S lelkem alatt Egy nagy mocsár: a fürtelem« (Az ős Kaján) »Ezt a bűz-lehű bus tavat Így is nevezik: Magyarország« (A Halál-tó fölött) »Láp lelkem mintha kristály volna ... Csikorog a láp fagyos mélye« (A fehér lótusok), »S kavarogjon a holt, magyar, pimasz tó ... »S körülzártak mindent hős pocsolyák, Kicsi tócsák, tengerekké dagadtak. E láp-világ volt hát csataterünk« (Margita élni akar), »És így járunk az ingoványon« (Az én ingoványom), »Volt erdők és ó-nádasok Láncolt lelkei riadoznak« (Az eltévedt lovas), »Szaladjunk hát a nagy posványon át« (A nagy posványon át), — és Bródy Sándornak így dedikálja versét: »Bródy Sándornak küldöm, a legszebb, legigazibb magyar poétának, Sándor bátyámnak, ki talán nem is tudja, hogy mennyi mindent csinált és folytatott le e csatortátlan országban«. S így követhetnénk nyomon a láplakók képzetét (»Magyar madarak, sár-faló géme«) (Géme az Olimpusz alatt), a fényember alakját: »Fény-emberem idekerültél? Csuf Budapest a ravatalod« (Költözés Átokvárosból) »Ki vagyok? A győzelmes éber, Aki bevárta, ime a Napot S aki napfényes glóriában Büszkén és egyedül maga ragyog« (Egy párisi hajnalon), első igazi szimbolista versének úgyszólván minden elemét. A döntően új Ady meglelt útjában az, hogy nem egyes szimbolumokat alkot, hanem egy egész szimbolum-rendszert, mely egész költészetét egybefogja. Első méltatói éppen erre döbbennek rá. Babits azt írja, hogy »mondhatni saját külön mitológiája van«, ²⁵ Schöpflin azt mondja, hogy költészete »pompás, színes, meglepő s gyakran megdöbbentő világ«. ²⁶ Ignotus írja le először azt, hogy Ady versei együtt megkapóbbak, mint megjelenésükkor, időközönként olvasva. »Mint a virág, egy tövön, egyik élénkíti a másikat. Ez a tő az egységes világnézés, amelyből fakadnak s amelyre rávállanak ... Együtt és egymáshoz képest megrészegítenek változatosságukkal, sokféleségükkel, egymásra való ráfelelésükkel«. ²⁷ Amire Ady olvasói rádöbbennek, az Ady-költészet sajátos és egységes világnézetből fakadó egységére, ez a meggyőződés Földessy Gyulában vált olyan elhatározó hatásúvá, hogy megkísérelte ezt az egységet, a verseknek ezt az egymásra való ráfelelését gondos filológiai munkával feltárni, valósággal megalapítva ezzel az Ady-filológiát, mely Ady költészetének sajátos természete

²⁵ Ady-Múzeum. II. 36. I.

²⁶ U. o. 34. I.

²⁷ U. o. 34. I.

A fehérség a kilobbanás előtti tűz, a végsőkig felfokozott tűz fehérizzású színe, mely már magában foglalja a kihűnyás, a fokozhatatlanság képzetét, ellentétben a frissen fellobbant szerelem pirosan csattogó lángjával. Ezt a magyarázatot támogatja a versnek az a sora is, hogy »A csókok és könnyek alkonyatán«. Valószínű, hogy ez is magyarázza a fehér csönd sajátos képzetét, de ennél sokkal valószínűbb a másik magyarázat. Megint csak emlékezzünk Szini Gyula cikkére: »bonyolult érzékekkel a szagokban színeket, a színekben hangokat, a hangokban színeket láttak, stb.« Gombocz Zoltán kitűnő jelentéstani alapvetésében foglalkozott Ady e versével és ő is a francia szimbolisták hatására utal, főlemlítve Théophile Gautier »Szimfónia fehér dur-ban« című költeményét.²⁹ Hogy itt egyszerűen a francia szimbolizmus hatásáról van szó, ezt támogatja az, hogy Ady ebben az időben tanul és olvas franciául, ebben az időben ismerkedik meg Baudelaire költészetével, Théophile Gautier-vel is Baudelaire kedvéért foglalkozik, s a vers egésze is Baudelaire hatását tükrözi, mint arra Földessy is,³⁰ Benedek Marcell is helyesen utal.³¹ Mert a vers első sorainak dermedt, melankólikus hangulatával nehezen fér össze a vers folytatása:

*Sikoltva, marva bukjék rám fejed
S én tépem durván bársony-testedet.
Nagyon is sima illatos hajad,
Zilálva tépve verje arcomat.
Fehér nyakad most nagyon is fehér,
Vas-ujjaim közt jesse kékre vér.
Ragadjon gyilkot fehér, kis kezed...*

Itt valóban Baudelaire démonkodik a sorok közt. Hogy a vers nem egy a nagy Ady-versek közül, azt sima verselése, rímelése is elárulja s hogy nem az Ady magataltalta szimbolizmusának útját folytatja, azt a vers bizonyos homálya, részleges megfejtetlensége mutatja. Ady új eszméket hirdető új profétaként indult el a szimbolizmus útján Váradon, amikor a »Vízio a lápon«-t megalkotta, versében az önelégült tespedés és a forradalmi változás ellentéte feszült, jelképei a valóságra utaltak.

Ady kerek egy esztendő telt első ízben Párizsban, 1904 januárjától 1905 januárjáig van Párizsban. Ennek az esztendőnek költői termése igen gyér. Alig tíz verset ír s néhány francia verset fordít. S versek és fordítások között olyan nagy Ady-vers, mint a »Vízio a lápon« volt, egy sincs, annak nyomát csak két vers követi, az »Elúzott a földem« és az »Egy párisi hajnalon«. Adyt a nyom, melyen látatlanban megindult, nem eszmék új profetikusság útjára vezeti, a francia költészet, melynek híre elég volt ahhoz, hogy új hangra leljen, mikor megismerkedik vele, részben elhallgattatja, részben más útra viszi. Az első párizsi kor-zak versei (A mese meghalt, a Meg akarlak tartani, az Egy ócska konflisban, a Midász király sarja, az Este a Bois-ban, A kék tenger partján) beleillenek a századforduló modern polgári költészetébe s csak Ady nyelvének kortársainál már ekkor is nagyobb erejével, a hagyományos formákon már ekkor is túlfeszülő ritmikájával válnak ki az egységes kórusból. De hol vannak ezek a versek az ekkor még inkább csak prózában önmaga Ady megett. Gondoljuk meg, hogy mikor ezeket a nagy tehetségét és nagy elhivatottságát csak éppen hogy fel-

²⁹ A magyar történelmi nyelvtan vázlata. IV. Jelentéstan. Pécs, 1926. 81—84. 1.

³⁰ i. h.

³¹ Ady-breviárium. II. 204. 1.

villantó verseket írja, ezidőben születnek meg azok a cikkei, melyekben felszámolja a nyugati illúziót. A francia költők elandalítják és rezignált, morbid hangulatokba ringatják. A költő privatizál, amikor az újságíró Ady hazanéző, hazai problémákat feszegető ösztönrel villogtatja fegyverét. Hadd állítsam legalább cím szerint a felsorolt versek mellé Ady ezidőben írt legfontosabb cikkeit: »Sas és kakas a vörös lobogókon«, »Magdolna templománál«, »Párisi szomorúságok«, »A pénz esetei«, »Az anarkisták gyülekezetében«, »A bas la calotte!«, »Szent Antal és a rulett«, stb.

Kínos gonddal igyekszünk azon, hogy Ady költészetéről bebizonyítsuk, kortárs bírálóival szembeszállva, hogy ez a költészet a magyar társadalmi problémák talajáról fakadt, s nincs köze a dekadens francia költészetéhez, jól-lehet nyitott kapukat döngöztünk, hiszen ezt a bizonyítást már elvégezte —, s nem is rosszul, az Ady-filológia.³² Holott Ady pályakezdésének ez a vázlatos áttekintése azt bizonyítja, hogy Ady, párizsi útja előtt, egy varázslatos pillanatra egysúlyba jutott, hogy költészete egyetlen versben meglegte a jelképi ábrázolásnak azt a lehetőségét, mely nem elfedezi, hanem megjeleníti vizionárius erővel a valóságot s hogy erről az elért magaslatról visszarántotta őt a francia polgári költészet közvetlen hatása, vagy legalább is hátráltatta fejlődésének ütemét. Ady cikkei könyörtelenül lemeztelenítik a francia liberális demokráciát, a kapitalizmus embertelen hatalmát, a klerikalizmust, a hamis szívű francia szociáldemokráciát, amikor verseiben Baudelaire démonkodik s lemondó világfájdalom, vagy testetlen-tárgyaltalan gőg lobban, extrémítás hivalkodik.

Ahhoz, hogy Ady visszataláljon a maga útjára, elsősorban az kellett, hogy hazatérjen Párizsból, s hogy egy olyan elhatározó élményben legyen része, mely a hazai problémákat az emberi fejlődés lehetőségeinek perspektívájába állítja. 1905. január 10-e táján érkezik Budapestre. Itthon a legnagyobb belpolitikai válság fogadja, a januári választásokon elbukik a szabadelvűpárt, felbomlik a parlamentáris rend s a darabont-korszak ideig-óráig megbontja az uralkodó osztály egységét s felvillantja a választójogi reform ígéretével a parasztság és a proletariátus előtt a társadalmi és politikai fejlődés lehetőségét. Ehhez a belpolitikai mozgáshoz járul az a világpolitikai feszültség, melyet egyrészt az imperialista hatalmak első egységfront-kísérlete, az 1904-ben kötött angol-francia entente cordiale megkötése okozott, s melynek hatása igazában itt, a német imperializmus érdekszférájában érezhető, másrészt amelyet az orosz polgári forradalom okoz, melynek során először mutatkozik meg a proletariátus forradalmi ereje s az értelmiség leválása a polgári arcvonalról. Ebben az izgalmas pillanatban s még a végső, igazában csak a tizes években kialakuló frontok megmerevedése előtt érkezik haza Ady, s első lépései többek, mint publicisztikai állásfoglalás. Nemcsak a Budapesti Napló szerkesztőségébe lép be, hanem

³² Ebben a kérdésben, Ady legbornirtabb támadóitól eltekintve, minden valamirevaló értékelője egyetért. Az úttörő szó kétségkívül Horváth János »Ady s a legujabb magyar lyra« c. művéé (Budapest, 1910), melynek Ady szimbolizmusával foglalkozó része a filológiának, azaz a nyelvi és irodalmi elemzés egységének, példás remeke, melyre készülő Ady-monográfiámban visszatérek. Ugyanígy jelentős szót mond ki e kérdésben Tóth Árpád tanulmánya, »Ady költészetének viszonya elődeihez és a francia modernekhez« (Nyugat. XII. 351—361. l.). De ebben a kérdésben nincs nézeteltérés olyan végtetek közt sem, mint Alszegey Zsolt felfogása (Magyar Irikusok. Budapest, 1921. 107—115 l.), Sik Sándor felfogása (Gárdonyi, Ady, Prohászka. Budapest, 1928. 228. l.) és például Schöpflin Aladár felfogása között (Ady Endre. Budapest, 1934. 105. l.). A kérdést legteljesebben eddig Révai József alapvető Ady-tanulmánya fejti fel (Irodalmi tanulmányok. Budapest, 1950. 158—159. l.).

darabont lesz, a darabont sajtóiroda munkatársa, aktív politikai szereplő, akinek éljen jár, vagy kódobás és szitok.

Ennek az új korszaknak prólogusa Ady második nagy szimbolikus verse, a »Vörös szekér a tengeren«.

*A tenger, ez a sápadt részeg,
Ezüstlávát ivott,
Reszket a Föld. Bús ragyogásban
Várunk valamit s szörnyű lázban
A pálmás part inog,
Vadkaktuszok összehajolnak,
Sírnak a jázminok.*

Az első versszakba még valósággal belesűrűdnek a szimbolizmus kellékei, az exotikus kulisszák még egyszer felvillannak. A részeg tenger még Rimbaud részeg hajóját is ringathatná s pálma, kaktusz és síró jázminok rengenek a megrendült, remegő földön. De ezek már a vers perifériájára szorulnak, baljós szépségük csak kerete az igazi látomásnak :

*S im, hirtelen violás árnyak
Csodás özöniben,
Messze, ahol az ár Eget ér,
Vörös szárnyú, nagy vízi szekér
Tör elő a Vizen.
Vörös szárnya repesve csapdos,
Megállott. Vár. Pihen.*

A vörös szárnyú, nagy vízi szekér azonban nem az álmok ködéből kél ki, hanem az őrzött békéjű partok felé közelgő forradalom jelképe és a vízi szekér, mint nyelvi kifejezés sém a szimbolizmus szókincséből kerülközik, hanem a régi magyar nyelvből asszociálódik (a ringó hintót hívták régen hajós szekérnek, vö. »Megilletjük immár az szép vitézséget, Mint az bunta disznó az hajós-szekeret« A szomolányi diadal emléke), illetve a régi magyar költészetből (»Már a nap tengerről emelgeti szekerét« Faludi) — és Hélios és Illés próféta az ég tengerén szekerezik. S hogy ez a vörös szekér a forradalom szekere, azt a vers utolsó versszakának vagy-vagy-a nyilván kimondja :

*Honnan jön? Mit hoz? Idetart-e?
Ő jön: az új vezér?
Milyen vörös iromba szárnya.
Uj Hajnalnak a pirja, lángja
Vagy vér az, újra vér?
Várunk. S áll, áll a lilás ködben
A nagy, vörös szekér.*

A vagy-vagy — milliók alternatívája, milliók reménysége és féelme. Ady visszatért a »Vízión a lápon« kiindulásához, nem privatizál, hanem tömegek érzéseit jelenti meg érzékletesen. S ezt a verset ilyen versek egész sora követi. A közérthető szimbolumok versei, melyekben egy köznapi fogalmat emel jelképi magasságba, mint az olcsó sikert a »Bucsú Siker-asszonytól«-ban, mint a

pénzf az »Ima Baál istenhez«-ben, a »Harc a Nagyurral«-ban s egyre ontja szuggesztív s egyértelmű szimbolumait, a »Hortobágy«, a »Por«, az »Átok-város«, »magyar Ugar«, a »magyar Mező«, a »Pusztá«, »Pusztaszer«, a »magyar Temető« jelképesé emelt fogalmát.

Hogy 1905 januárjában döntő fordulat következett be Ady költészetében, azt éppenséggel azok a versei bizonyozzák, melyekben olyan személyes érzésekről szól — a szerelemtől —, melyek első párizsi időszakában a privatizálásra ösztönözték. Szerelmi lírája is megváltozik. A »Találkozás Gina költőjével« úgy jeleníti meg Vajda Gina iránti reménytelen szerelmét az ő Léda iránti szerelmének párhuzamában, hogy abban sorsközösségük, a korral egyedül szembe-szegülő Vajda és a kortársai között egyedül világosan látó Ady közös sorsa, »az örök egyedülség. Bús magyar titka zúg.« Még jobban kiélezve az új helyzetet, a párizsi korszakra jellemző »A fehér csönd« megoldatlan szerelmi válsága, nem kevésbé fájdalmasan, de mennyivel emberibben leli meg feloldását »A mi gyermekünk«-ben. Ebben a versben is a be-nem-telő szerelemtől van szó, de korántsem olyan sejtelmes általánosságban (»Bús szerelmünkben nem fakad Szomorú lényünknek a mása«) és nem tragikus feloldhatatlanságban, hanem a jövődő hitében :

*Ha jönnek az új istenek,
Ha jönnek a nem sejtett órák,
Valamikor, valamikor
Kipattannak a tubarózsák
S elcsattan hosszú csoda-csók.*

*Mások lesznek és mink leszünk :
Egy napvirág-szemű menyasszony
S egy napsugár-lelkű legény.
A tubarózsa illatozzon
S áldott legyen a mámoruk.*

»Ki másoké : a gyermekünk«, »Az idegen, nagyálmú Gyermeke«, szimbolum ez is, de nem fantóm. Léteének föltétele : ha jönnek az új istenek, tehát, ha megváltozik ez a meddőségre kárhóztató világ. Léteének realitása : ezt éppen mi, pedagógusok tudjuk igazolni, kik apai szeretettel szeretjük a mások gyermekeit, a jövődőt.

A példák szaporítása helyett felteszem a kérdést : eldőlt tehát a harc Ady költészetében a kétféle szimbolizmus között? Nem. S talán holtáig sem fog eldőlni egészen. A »Vízión a lápon« és »A fehér csönd« kétfajta jelképisége Ady költészetében mindvégig szembenáll, mint ebben a korban is, melyben a »Magyar Ugaron« — és »A mi gyermekünk«-szerű szimbolikus versekkel olyan versek állnak szemben, mint »A vár fehér asszonya«, melyben az élménynél erősebb a reminiscencia (Ady azt írja : »A lelkem ódon, babonás vár«, nyilván nem függetlenül attól a Baudelaire-verstől, melyet ő maga így fordított : »Palota volt a szívem«).

De ezidőtől küzdelem folyik a kétféle szimbolizmus között Ady költői gyakorlatában, s a francia szimbolizmus hatása ott és akkor hat, ahol Ady nem lel problémáira megoldást : szerelmi lírájában, mely egy tragikus szerelemből fakad és csüggedt óráinak szülöttében, istenes lírájában. Ott még majd egy évtizeddel később is visszatérnek a szimbolizmus floskulusai, az érzékek zürzavara :

*Napsugarak zúgása, amit hallok,
Számban nevednek jó íze van,
Szent mennydörgést néz a két szemem,
Istenem, istenem, istenem . . . (Köszönöm, köszönöm, köszönöm).*

És ebben a küzdelemben a realista ábrázolásért harcoló Ady ereje a nagyobb. Ami ezután következik, az nem Ady szimbolizmusában, hanem annak eszközeiben mutat változást. Ady, amíg magányos és seregtelen harcosnak képzelte magát, addig jelképeit maga alkotta, nem sok ügyet vetve azoknak közérthetőségére. De minél mélyebb Adyban a közösségi érzés, annak tudata, hogy harca nem magános harc és nem reménytelen harc, szimbolikája annál kevésbé egyéni jellegű. Ady szimbolikája ezentúl három nagy rezervoárból táplálkozik: a köznyelvből, a Bibliából és a magyar történeti multból.

1906. február elején jelenik meg Ady első igazi kötete, az »Új versek«, mely ha nem ér is el még olyan sikert, mint amilyenre Ady számít, nevét mégis csak kiemeli a Budapesti Napló hasábjairól, s szélesebb körökben teszi ismertté. A kötet relatív visszhangtalansága sem azt jelenti, hogy nem vették észre, inkább azt, hogy nagyon is észrevették, az elhallgatás, vagy a fitymáló, gáncsoskodó kritika a »hazaáruló« darabontnak szól. Sikere egyelőre korlátozott, de a közfigyelem már tudomásul vette, s hívek s ellenfelek sorakoznak köré.

Ady érdeklődése az 1905-ös orosz forradalom óta határozottan a munkásmozgalom felé fordul, amiben nem kis része van két holtig hűséges barátjának, Bölöni Györgynek és Révész Bélának. Révész Béla közvetlen kapcsolatot is teremt Ady és a szociáldemokraták magyar napilapja, a Népszava között. Ady 1907 januárjától rendszeresen ír a Népszavába. Sokasodó hívei új és új publikációs lehetőségeket nyitnak számára, így kerül Schöpflin Aladár révén a Vasárnapi Újság munkatársai közé például. Megindul a Holnap néven ismert s nagy vihart kavaró antológia sorozat, megindul a Nyugat, mely Ady nevével vitorlázik be a köztudatba. A polgári radikalizmussal való kapcsolata megnyitja számára a Világ hasábjait, Hatvany Lajos barátsága a Pesti Naplóéit. A Holnap felovasó körutai, a Nyugat-matinék, a Galilei-Kör közvetlen kapcsolatot teremtenek Ady és olvasói között. Ez a publikációs bázis az 1914-es világháború kitörésével is csak igen csekély mértékben szűkül meg, valójában csak a Népszava vész el számára; abban a percben, mikor a Népszava beáll a háborús uszítók sorába, Ady nem küld több kéziratot, minden kapcsolatot megszakít a lappal. Hogy mindez milyen kibővülést jelenti olvasóközönségének, arról az újult fogalmat, hogy csak a Népszavában több mint félszáz verse jelenik meg.

Ady tehát, aki 1905-ig úgyszólván kizárólag egy-egy napilap szűk közönségéhez szólhatott, s ezek a napilapok méghozzá vidéki orgánumok voltak, kis példányszámban megjelenő helyi lapocskák, egyszerre széles és változatos társadalmi összetételű rétegekhez szólhat. Ez a körülmény korántsem marad hatástalan költészetére sem. Sajátságos, hogy ezt a körülményt mennyire nem veszi figyelembe irodalomtörténetírásunk, mennyire nem foglalkozik a közönség szerepével az irodalomban. Szinte lépésről-lépésre kimutatható, hogy Ady szimbolumai az időtől válnak egyre közérthetőbbekké, amióta kibővül olvasótáborra. A biblikus szimbolumok és a történelmi szimbolumok félreérthetetlenül ezzel függenek össze. Ekkortól sokasodnak meg jellegzetes franciás szimbolumai mellett (az exotikumok és a parnasszizmustól átöröklődött antik szimbolumok mellett) az ilyenek, mint »magyar Helikon«, »az ő Lomnicuk«, »dacos

Hunnia», a »vármegyeház« és a »szegénylegény« antagonizmusa, »a rest magyar Tisza«, »Páris, az én Bakonyom«, »Babylon«, »az ős Kaján«, »Lázár (a palota előtt)«, »Absolon«, »Mária és Veronika«, »Árgyilus«, a »méhes«, a »szittyá magassága«, »Illés szekere«, a »Sion-hegy«, a »nagy Cethal«, a »harci Jézus-Mária«, »Mohács« a Jézus-szimbolumok, stb. Nem véletlen, hogy Dózsa György nevét, Tánácsics nevét, a Kommunista Kiáltványra utaló »Új Kisértet« jelképét a Népszavában írja le először, pontosabban foglalja be versei szimbolum-rendszerébe.

Más helyütt már kimutattam Ady »A Hadak Útja« című versének elemzése során,³³ hogy Ady 1905 után nem csak új szimbolumokat alkot, hanem főként egy-egy ősi, hagyományos, mindenki számára érthető jelképet választ, s azt tölti meg forradalmi mondanivalója új tartalmával. A francia szimbolisták, akik a kiválasztott kevesekhez akartak szólni, nehezen feloldható jelképeikbe rejtették mondanivalójukat, bírálatukat. A világháború utáni irodalmi irányzatok forradalminak vélt mondanivalójuk forradalmi voltát a hagyományos kifejezésektől, stílustól való teljes elszakadásban, s az új mondanivalók meg-hökkentően új köntösbe öltöztetését vélték feladatuknak. Ady azzal magasodik ki a szimbolisták európai mozgalmából s. azzal nő túl közvetlen utódjain, hogy valósággal a nyelvfejlődés természetes útját járva, megőrzi a régi formákat, de azokat új jelentéssel tölti meg. Ennek a költői eljárásnak az a lélektana, hogy az ember a formálisan ismert köntösében könnyebben fogadja el az újat, mint a látszólag, formálisan új köntösében a valójában régit és megszokottat. A szorongatott magyarságnak a Hadak Útján segítségére siető Csaba királyfi jelképe, a magyar csodavárás meddő jelképe olyan jelkép volt, melyet gyerekkorától valósággal beidegeztek a magyar olvasóba. A »rajtunk csak csoda segíthet« hitét annál könnyebb volt elfogadni, mert ebben nemcsak a tétlenség meddő negatívuma volt benne, hanem az a pozitív meggyőződés is, hogy ősünk dicső hősiessége halhatatlan. Ady ennek a hagyományos jelképnek mindkét jelentését fölhasználja. Feléleszti az ősi legendát, nem veti el csodás mivoltát sem, csak új tartalommal tölti meg. Az ellenség a »jó urak«, az »úri bitangság«. A csoda az, hogy a Hadak Útja földre esett, itt van a földön s nem holt hunok hadai dübörögnek rajta, hanem a fölkelt nép. Így telik meg az ősi szimbolum új, forradalmi jelentéssel, de egyben így válik természetessé, hogy az új harc a régi dicső küzdelmek folytatója, hogy Csaba királyfi seregének a proletárok az utódai, így dereng fel egy új hazafiasság tágabb horizontja is. S ugyanez a mód-szer mutatható ki a vallásos szimbolumok felélesztése során is, — elég ha Ady 1912-es karácsonyi versére utalok, a »Megállt a Sors«-ra, mely a »legendák idézésével kezdődik, a kávé-szín fejedelmek jászol előtti hajbókolásának képével s azzal végződik, hogy :

*Ma áll a Sors és nyilalnak a gondok
S vén sors meddig állsz a véres gát előtt,
Meddig jártathat veled hús-bolondot
Ember-kínunk ős tanúja, a Nap
S a bölcs királyok s bölcs örületek
Eltépi a Jézus-legenda-rongyot?
Vagy lehuzzuk egéről a Napot
S az ember istenként talpra áll
S szitkokkal szól a véres gát előtt:
Átugorlak s jöjjön a többi is.*

³³ A szép magyar vers. Budapest, 1952. 66—72. 1.

Ugyanilyen az 1914-es »A fekete Húsvét« című verse, egy az idézhető s ide kívánczók sok hasonló vers közül, melyben a húsvéti ünnep hagyományos zöld ágaival szemben ezzel mutatja meg a háborúba rohanó világ feketeségét: »Rongy, züllöttség, bomlás és boru, Csoda, hogy még vannak néhányan, Szegény néhányan, Kiknek kell még ilyen országban Szabadságért a harc-háború... Fényes Húsvét, be fekete vagy«.

Ady 1905 után sem csak ilyen szimbolumokat írt, hanem olykor, fáradt és elcsüggedt perceiben, az istenhez hanyatló órák idején, vissza-visszatért a Párizsban fogant szimbolizmushoz, olyan mitologizálásához a valóságnak, mely mögül »a valóságból való származásnak minden nyoma eltűnt« — mint Révai írja.³⁴ De — bizony mondhatjuk — ezek a felfejthetetlen szimbolumok lényegesen kevesebben vannak, mint a valóságból kelt s a valóságra visszautaló jelképek.

Ady maga, hirhedtté vált »A duk-duk affér« című cikkében, 1908-ban úgy nyilatkozott: »a legérthetlenebb verseimet se hiszem csalhatatlanul érthetlenneknek«³⁵ s 1909 novemberében, a Nyugat irodalmi estjén nemcsak felfejtette három versének, A Fekete Zongorának, A Jó Csönd-herceg előttnek és A Halál automobiljának értelmét, hanem ezeket mondta: »Bánom is én: értik-e verseimet vagy sem, úgy is rettegek, hogy túlságosan és sokan értik, de nagy dolog az, hogy én voltam a nyugtalanság hozója, vagy ami tudományosabb: én általam hörgött föl manapság legnyugtalanítóbban a magyar társadalmat kínzó nyugtalanság«.³⁶

Ady nem szánta szimbolumait rejtelmes megsejtetéseknek, de semmi-estre sem szánta őket valóság-elfedező titkos jeleknek.

És itt vetődik fel az alapvető kérdés, amit egyszer már nyíltan fel kell vetnünk: szimbolista volt-e Ady? Abban a kérdésben, hogy olyan értelemben szimbolista volt-e mint a francia szimbolisták s általában a nyugateurópai szimbolisták, nem nehéz a felelet. Nem. Szimbolizmusa nem a naturalizmus reakciójaként született meg, mint azoké s nem vezetett a középkori misztika szimbolizmusának fölélesztésével a középkori misztika lényegének fölélesztéséhez. Nem véletlen, hogy a francia szimbolisták közül is csak a kezdő nagyok, Baudelaire, Verlaine és Rimbaud hatottak rá, azok is csak ideig óráig. A Mallarmé-féle szimbolizmusnak éppen csak a szele érte s nyomtalanul múlt el róla, és sohasem jutott el a szimbolizmusnak azokhoz a pusztán formai megnyilvánulásaihoz, mint amilyen a hangszimbolika.³⁷

³⁴ I. m. 164. l.

³⁵ Vallomások és tanulmányok. 45. l.

³⁶ U. o. 58—59. l.

³⁷ Készülő Ady-monográfiámban erre a kérdésre nagyobb apparátussal és sokkal bővebben szándékszom visszatérni. Ott szeretném kifejtetni azt, hogy a szimbolikus költői kifejezést, melyet korántsem tartok elvetendőnek, élesen meg kell különböztetni a szimbolizmustól, mint stílusránytól. De a szimbolizmuson belül is szükség, hogy megkülönböztessük egyrészt azt a szimbolizmust, mely a szimbolikus kifejezés nyelvi alapjait fejti tovább és azt, mely a vallási-mitológikus szimbolizmusra épül, másrészt, hogy a szimbolizmus kérdését történeti kifejlésében tárgyaljuk. Ennek a tárgyalásnak számot kell vetnie egyrészt a népköltészet szimbolikájával, másrészt a késő középkori misztika szimbolum-rendszerével, mint élő hagyománnyal. Meg kell állapítania, hogy a szimbolizmus, mint költői irányzat csak a kapitalizmus végkifejlésének korában, a múlt század nyolcvanas-kilencvenes éveiben lép fel, de ott sem szükségszerűen (vö. Anatole France antiszimbolizmusa). Nyomon kell követni a szimbolizmus fázisait, a jelképiséget, mely még értelmezhető, azaz a valóságra utal (Baudelaire, Verlaine) és az öncélúvá váló jelképet (Mallarmé, Laforgue, Huysmans, stb. szimbolizmusát), mely egyrészt a középkori szimbolikához tér vissza, másrészt teljesen formalistává válik (hangszimbolika). A szimbolizmus értékelését nem szabad szükkőreően tárgyalni, hanem alapvetően esztétikai távlatban kell felvetni (különös tekintettel Hegel s a marxizmus-leniniz-

Költői útjának korszakról-korszakra való követése azt mutatja, hogy költői jelképei egyre egyértelműbbé válnak s költészetének kifejtett magasan pedig már nem is lehet egyértelműen, a szó irodalomtudományi értelmében, szimbolizmusról beszélni Adyval kapcsolatban. »A szimbolizmus itt már nem

mus klasszikusainak ismert antiszimbolizmusára) s így is két aspektusból kell foglalkozni vele: a szimbolizmus, mint a naturalizmus reakciója s a szimbolizmus, mint a realizmustól eltérítő út. A kérdés addig is, míg nyilván vitára indító munkám elkészül, e tanulmányom alapján is alkalmas a megvitatásra, ezért hívom fel a figyelmet itt néhány, e kérdés tisztázása szempontjából nélkülözhetetlen munkára:

Vossler, Karl: Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft. Heidelberg, 1904.

Vossler, Karl: Sprache als Schöpfung und Entwicklung. Heidelberg, 1905.

Vossler, Karl: Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie. München, 1923.

Cassirer, Ernst: Philosophie der symbolischen Formen. I. Die Sprache. Berlin, 1923.

Lazicius Gyula: Általános nyelvészet. Budapest, 1942.

Jóllehet a fenti munkák egészükben tartalmazzák a szimbolizmussal kapcsolatos nyelvi és lélektani, valamint esztétikai elméleteket, bizonyos részletkérdések szempontjából nem nélkülözhető az alábbi művek tanulmányozása sem:

Ferrero, G.: Les lois psychologiques du Symbolisme. Paris, 1895.

Strich, F.: Symbol in der Wortkunst. Zeitschrift für Aesthetik. 1927.

Werner, H.: Die Ursprünge der Metapher. Leipzig, 1919.

Volkelt, Johannes: System des Ästhetik. I. Bd. München, 1905.

1901. Croce, Benedetto: Giambattista Vico primo scopritore della scienza estetica. Flegrea. évf.

A szimbolizmusnak, mint irodalmi iránynak feldolgozásához az alábbi művek iránymutatók:

Baujon, G.: L'école symboliste. Basel, 1900.

Beaunier, A.: La poésie nouvelle. Paris, 1902.

Osmont, A.: Le mouvement symboliste. Paris, 1912.

Sydow, E. von.: Die Kultur der Dekadenz. Dresden, 1922.

Hatzfeld, H.: Der französische Symbolismus. München-Leipzig, 1923.

Martino, P.: Parnasse et Symbolisme. Paris, 1925. 2. éd. 1928.

Bonneau, G.: Le symbolisme dans la poésie française contemporaine. Paris, 1930.

Paris, 1930. Charpentier, John: L'évolution de la poésie lyrique de Joseph Delorme à Paul Claudel.

Dinar, A.: La croisade symboliste. Paris, 1943.

Raymond, Marcel: De Baudelaire au surréalisme. Paris, 1947.

A magyar szakirodalomból csupán néhány doktori értekezés érdemel figyelmet:

Ábrányi Tibor: A francia szimbolizmus lírai formái. Budapest, 1930.

Lengyel Katalin: Baudelaire magyar kritikusai és fordítói. Budapest, 1937.

Harsányi Zoltán: A »franciás« Nyugat. Debrecen, 1942.

A misztikával kapcsolatban a legjobb munka, ami e kérdés történeti feldolgozása során nem nélkülözhető:

Smirin, M. M.: Die Volksreformation des Thomas Münzer und der grosse Bauernkrieg. Übersetzt von Hans Nichtweiss. Berlin, 1952.

Itt kell megemlíteni Marót Károly bizonyos értelemben úttörő tanulmányait az erdélyi »Napkelet«-ben. (I. évf. 1920. 7—8. sz.; II. évf. 1921. 5—6., 10., 11. sz.)

A kérdés közép-európai vetületét csak igen hiányosan tudtam eddig feldolgozni, jóllehet néhány mű arra mutat, hogy érdemes volna, sőt kötelességünk volna ezzel is foglalkozni, a saját irodalmunk helyesebb, arányosabb értékelése szempontjából. Hadd hívjam fel itt a figyelmet egyrészt Oldřich Králík »Otokar Březina« című monográfiájára (Prága, 1948), másrészt František Buriánék »Česká literatura od 90 let XIX. století do R. 1945« című egyetemi jegyzetére (Prága, 1953).

Jóllehet ezek a jegyzetek, természetüknél fogva, nem törekedhetnek teljességre, mégis fel kellett hívnom a figyelmet arra, hogy a szimbolizmus kérdésének tárgyalásánál az irodalmi szimbolizmust rendszerint a szimbolikus nyelvi kifejezésekkel hozzuk csupán kapcsolatba, s kevés ügyet vetünk egyéb szimbolikus kifejezési formákra. Csak példaként utalok például a szimbolikus kifejezés zenei lehetőségeire, (erről egyébként egy vitatható magyar tanulmány is szól: Kovács Sándor: Schubert zenei szimbolikája. Kovács Sándor Hátrahagyott zenei írásai. Budapest, 1926. 247—297. l.) és a képzőművészet szimbolizmusára.

jelbeszéd volt« — írja Révai, — »hanem az imperialista háború embertelen valóságának megszólalása«. ³⁸

Révai Ady-tanulmánya ezen a téren nem segít túl a problémán. Egyfelől azt mondja, hogy Ady proletár-szimbolumai mellébeszélnek a valóságnak, ³⁹ másfelől azt mondja, hogy Ady szimbolumai »gyakran arra kellene, hogy Ady mintegy »népiesítse«, a magyar nép harcainak folytonosságába állítsa bele a magyar munkások harcát.«⁴⁰ A mellébeszélésre azt hozza fel példának, hogy Ady a proletárokat »kóbor varjaknak«, »szent madaraknak«, a barrikádokat »trónjaj az igazottaknak« nevezi; a népiesítésre az előbb idézett »Hadak Útját« hozza fel. Én nem látom a kétféle szimbolizálás között az ellentétet s főként nem látom Révai egyébként helyes alapelvének alkalmazhatóságát. »Szimbolizálni csak a törpe valóságot lehet, csak azt, aminek lényege: »titok«. De az élet igazi mozgató erőt nem lehet szimbolizálni. Az igazi valóság nagyobb, kifejezőbb minden szimbolumnál, mellyel körülírják, ellenáll minden mesterséges felnagyításnak.«⁴¹ Ez igaz. De vajjon csak a szimbolikus kifejezésre, a szimbolikus ábrázolási módra áll ez? Vajjon van-e olyan költői ábrázolás, melynél nem nagyobb és kifejezőbb maga a valóság? Vajjon van-e olyan költői ábrázolás, melyben nincs semmi jelképi? Éppen az, amit a felnagyításról mond Révai, az gondolkodtatja el az embert. Hát van olyan költői ábrázolás, mely nem felnagyítás? Lehetséges volna-e egyáltalán a típus-ábrázolás felnagyítás nélkül? Vajjon tudunk-e beszélni egyáltalán szimbolumok nélkül, általánosítás, felnagyítás, körülírás nélkül? Aligha, legfeljebb a Russel-féle relációkalkulus csak matematikusok számára érthető s a mondanivalót minden érzelmi, hangulati elemétől megfosztó alkalmazásával. Révai maga is érzi, hogy Ady mitologizálása (szívesebben használnom helyette az ugyancsak őféle szót (népiesítése») nem azonos a vallási mitologizálással. Ő írja, hogy »Ady szimbolizmusa épp abban különbözik valamennyi kortársának vagy elődjének szimbolizmusától, hogy jelbeszédét minduntalan ő maga fejté meg, hogy mitologikus világának titkairól ő maga lebbenti fel a fátylat a társadalmi és történelmi kiindulópont, a magyar valóság megnevezésével.«⁴² Vajjon mi a realizmus a költészetben, mint egy olyan általánosítás és felnagyítás, mely a társadalmi és történelmi kiindulópont, a valóságra utal?

Ady szimbolumainak vizsgálata, költői fejlődésének lépésről-lépésre való nyomonkísérése arról győz meg, hogy a szimbolikus kifejezések használata, a szimbolumalkotásnak, mint költői eszköznek használata, ha azok a társadalmi és történelmi valóságra utalnak, lehet a realista költészet eszköze. A francia szimbolisták költői gyakorlata, melynek fejlődése polárisan más irányú, mint Ady költői fejlődése, arról győz meg, hogy a szimbolizmus, mint olyan irodalmi irány, mely a valóságot azért mitologizálja, hogy elszakítsa társadalmi és történelmi gyökereitől, az a költői irány, mely a szimbolumot nem eszközként, hanem az ábrázolás céljának tekinti, helytelen, a realizmus szempontjából elvetendő, káros és kóros irányzat. Lenin azt jegyezte Hegel margójára a »viszony« fogalom fejtegetéséhez: »Csupán az a megjegyzése említésreméltó, hogy a szimbolumokat általában nem lehet kifogásolni... De »mindennemű szimbolikával szemben« meg kell mondani, hogy az néha »kényelmes eszköz,

³⁸ i. m. 183. l.

³⁹ U. o. 180. l.

⁴⁰ U. o. 181. l.

⁴¹ U. o. 180. l.

⁴² U. o. 165. l.

amely mentesít az alól, hogy a *fogalmi meghatározásokat* megértsek, megadják, igazolják»...⁴³

Ady szimbolumai nem mentesítették olvasóit attól, hogy a fogalmak valódi tartalmával szembenézzenek, hanem egy a magyar nyelvben, a magyar műveltségben gyökerező, a magyar népköltészet kifejezési formáit, képzőmódszerét fölhasználó nyelven és stílusban mondták ki a kor legfontosabb szavait, a költészet szemléletesen megjelenítő erejével. Éppen Ady költészete lesz legnagyobb fegyverünk a polgári szimbolizmus elleni harcunk során, ha elvégezzük feladatunkat, s Ady költészetének lexikális és szintetikus feldolgozása és értékelése után rátérünk költői fejlődésének dialektikus feldolgozására.

⁴³ Lenin: Filozófiai füzetek. Budapest, 1954. 95. l.